

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника,
провідного наукового співробітника

Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України

Тимченка Геннадія Петровича

на дисертаційну роботу **Шаповала Миколи Михайловича**
«Підготовче провадження в цивільному судочинстві України»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 – Право
за спеціальністю 081 – Право

Актуальність теми дисертаційної роботи. Підготовче провадження є своєрідною і вельми насиченою стадією судового процесу. Такі якості стадії визначили не тільки та мета й завдання, котрі вже визначені сучасним цивільним процесуальним законом. Тенденції розвитку, а отже і руху цивільного процесуального права найчіткіше можна побачити саме на прикладі підготовчого етапу судової діяльності: від найпростіших дій (прообразу підготовки справи) у давньому праві до послідовного і навіть детального їх закріплення з бігом часу, до розуміння виключної важливості виконуваної діяльності і створення самостійного розділу цивільного процесуального кодексу. Не випадково, мабуть, інтерес і особлива увага багатьох дослідників, котрі займаються вивченням цивільного судочинства, зосереджені на законодавчій регламентації підготовчих дій суду і учасників судового процесу, на усуненні наявної процесуальної недостатності (прогалин) або надмірності регулювання, в кінцевому підсумку, на вдосконаленні підготовки справи до судового розгляду.

Проте зараз, мабуть, не можна обмежуватися лише чинниками поступального руху цивільного процесуального законодавства. Не менш важливим є і хід наукової думки. В цьому плані дослідження проблематики підготовки справи до судового розгляду може відкрити нові обрії, можливості інакше (без будь-яких обмежень з боку вже існуючих цивільних процесуальних правил) поглянути на весь судовий процес у цілому, на його завдання, їх практичну реалізацію, на діяльність суду і всіх осіб, заінтересованих у вирішенні правових конфліктів. Певна річ, створення оптимальної та ефективної моделі судового процесу є нелегким завданням. І все ж можна сподіватися, що погляд на підготовче провадження як гідний особливої уваги судовий етап буде одним із можливих численних методів пізнання сучасного цивільного судочинства.

Сучасна цивільна процесуальна наука у своєму еволюційному розвитку продовжує на основі існуючих і нових методологічних підходів і концепцій осмислення проблематики підготовчого провадження. Виходячи з власних поглядів на предмет дослідження цієї проблеми, до цивілістичного розуміння

її численних аспектів зверталися Ю. В. Білоусов, С. С. Бичкова, Н. Л. Бондаренко-Зелінська, О. В. Гетманцев, К. В. Гусаров, О. В. Дем'янова, В. В. Комаров, М. П. Курило, В. А. Кройтор, Ю. В. Навроцька, Ю. Д. Притика, В. І. Тertiшніков, С. Я. Фурса, М. М. Ясинок.

Незважаючи на глобальні тенденції розвитку цивільного судочинства, і, в першу чергу, зростаючий вплив ранніх стадій процесу, поєднання судового керівництва процесом і прав сторін, оптимізацію і спрощення цивільного судочинства, підготовка справи до судового розгляду ще не отримала належної законодавчої регламентації. Тому сьогодні набуває важливості комплексний аналіз процесів, які відбуваються у сфері цивільного судочинства. У напрямі, що розглядається, особливу актуальність набуває системний аналіз цивільного процесуального законодавства, пошук єдиних концептуальних підходів до правових явищ та їх фіксування, вирішення проблем правозастосування. Необхідна доктринальна розробка концепції підготовчого провадження. В кінцевому підсумку йдеться про необхідність дослідження та розробку пропозицій щодо вдосконалення процесуального законодавства в частині підготовки справи до судового розгляду у цивільному судочинстві.

Все це підкреслює актуальність вибраної теми, важливість і значущість проведення дисертаційного дослідження теоретико-прикладних проблем підготовчого провадження у цивільному судочинстві.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснювалося в рамках науково-дослідницької роботи кафедри правосуддя юридичного факультету Сумського національного аграрного університету.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим в українській науці комплексним дослідженням проблем теорії та практики підготовчого провадження в цивільному судочинстві. Наукову новизну дисертаційного дослідження становлять такі основні положення, висновки та рекомендації:

вперше:

визначено, що етапи формування процедур підготовки цивільної справи до судового розгляду на ниві вітчизняного правознавства необхідно розглядати в контексті становлення і періодизації європейської правової традиції цивільного процесу і характерними для неї уявленнями про належну підготовчу судову діяльність, які знайшли своє відображення в Статутах Великого князівства Литовського, Статуті цивільного судочинства Російської імперії і Австрійському Статуті цивільного судочинства;

аргументовано, що завдання підготовчого провадження як конкретні напрями діяльності необхідно аналізувати в аспекті оптимізації та підвищення ефективності судового розгляду спірних справ, а саме: виявлення всього належного складу учасників судового процесу, досягнення примирення між сторонами, здійснення судом і учасниками судового процесу своїх процесуальних обов'язків у сфері пізнання і доказування, загальної організації судового процесу;

обґрунтовано, що примирна функція цивільного судочинства належним чином не кореспондується із законодавчою моделлю правового регулювання підготовчого провадження, в якому поряд із класичними процедурами підготовки справи повинні бути надані широкі можливості щодо врегулювання спору;

доведено, що законодавець чітко не розмежовує диспозитивні й змагальні правомочності сторін, не виокремлює як самостійні повноваження суду, пов'язані з керівництвом процесом. Без правильного розуміння меж функціональних принципів цивільного судочинства не можливе вирішення проблеми ефективної концентрації доказового матеріалу;

дістали подальшого розвитку;

положення про те, що нормативне регулювання стадій цивільного процесу та практики здійснення цивільних процесуальних дій протягом радянського періоду розвитку Української держави свідчить про цілеспрямоване зменшення значення підготовки справи до судового розгляду, зумовленому надлишковою процесуальною активністю суду, помилковим пошуком об'єктивної істини у справі, а також обмеженні диспозитивних правомочностей сторін;

положення про те, що перша систематизація наукових знань про підготовчі судові дії хронологічно збіглася з проведенням законодавчої роботи з удосконалення структури цивільного процесу в середині XIX століття. Доктринальне осмислення тоді торкнулося питань сутності і значення підготовки справи до судового розгляду, її місця в системі цивільного процесу, особливостей підготовки різних категорій цивільних справ;

положення про те, що практика вітчизняного правознавства свідчить лише про початок осмислення учасниками судового процесу всіх переваг здійснення процедури примирення сторін. Причини такого становища криються як у соціокультурному і правовому рівні громадян, так і в особливостях правової системи, що не сприяє функціонуванню досудових форм вирішення конфліктів, і передусім, медіації. Очевидно, що законодавець бачить вагомі відмінності і тим самим протиставляє посередницьку діяльність медіаторів і процесуальну діяльність судді з врегулювання спору;

положення про те, що зосередження доказового матеріалу в підготовчому провадженні – необхідна умова ефективності цивільного судочинства, особливо в світлі своєчасного забезпечення права на справедливий і швидкий судовий розгляд;

положення про те, що законодавець всіляко намагається стимулювати сторони до належного виконання покладених на них цивільних процесуальних обов'язків, в умовах важливості добросовісного ведення процесу і формування необхідного доказового матеріалу. У цьому випадку завдання законодавця – знайти баланс між заходами примусу і свободою в здійсненні доказової діяльності учасників судового процесу. Власне, це баланс між інтересами правосуддя, правопорядку і приватними інтересами учасників судового процесу;

удосконалено:

поняття примирних судових процедур, під якими під якими варто розуміти процесуальну форму пошуку судом і сторонами варіантів вирішення правового конфлікту;

питання ініціювання і строків залучення третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, а також процедурний характер їхньої участі в судовому процесі необхідно доктринально інтерпретувати в аспекті створення умов, що дозволяють в підготовчому провадженні виявити всіх осіб, права та обов'язки яких можуть бути порушені майбутнім судовим рішенням.

Наукове та практичне значення. Викладені теоретичні положення, висновки, пропозиції і рекомендації можуть бути використані:

у науково-дослідницькій сфері – для подальших досліджень актуальних проблем науки цивільного процесуального права, а також для продовження наукової розробки теорії підготовчого провадження;

у законопроектній роботі – при внесенні змін і доповнень у Цивільний процесуальний кодекс України;

у правозастосувальній практиці – для використання судом при трактуванні цивільних процесуальних норм;

у навчальному процесі – у ході викладання навчальної дисципліни «Цивільний процес».

Повнота викладення матеріалу дисертації у наукових публікаціях. Основні результати дослідження відображено у 6 наукових статтях і 3 тезах доповідей автора на наукових і науково-практичних конференціях, що підтверджує достатній рівень апробації дисертації.

Ступінь обґрунтованості наукових положень обумовлюється використанням належних методологічних підстав вивчення підготовчого провадження у цивільному процесі.

Так, основоположним загальнонауковим прийомом дослідження став метод діалектики, який дозволив визначити сутність цивільної процесуальної діяльності суду та учасників судового процесу щодо підготовки справи до судового розгляду. Метод системного аналізу сприяв виявленню оптимальної структури підготовчого провадження, обґрунтуванню необхідних цивільних процесуальних дій. Діяльнісний підхід дав можливість дослідити специфіку класичного поділу цивільного судочинства на стадії або правозастосовні цикли, зокрема підготовчого провадження, систематизувати здійснювані цивільні процесуальні дії, проаналізувати ефективність цивільних процесуальних норм.

Методологічною основою роботи стали також загальноправові способи і прийоми. До них належать формально-логічний метод, застосування якого сприяло з'ясуванню змісту використовуваного поняттєво-категоріального апарату дослідження; історико-правовий аналіз був потрібний для розуміння етапів становлення цивільного судочинства й наявності в ньому підготовчих стадій, особливостей правової думки й законодавства різних епох; порівняльно-правовий метод сприяв аналізу закордонного законодавства в

частині виявлення основних засад нормативного регулювання цивільних процесуальних дій.

Спеціальним методом дослідження підготовчого провадження став метод узагальнення судової практики, що допоміг виявити недоліки правового регулювання та правозастосування, сформулювати належну правову доктрину підготовки цивільних справ до судового розгляду.

Структура та зміст дисертації, її завершеність й відповідність встановленим вимогам щодо оформлення.

Дисертація складається з анотацій, вступу, трьох розділів, що об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатку.

У першому розділі дисертації автор окреслює загальні теоретико-методологічні підходи до вивчення підготовчого провадження у цивільному судочинстві.

У другому розділі дослідження автор виділяє концептуальні проблеми доктрини підготовчого провадження.

Третій розділ присвячений теорії та практиці здійснення підготовчого провадження у цивільному судочинстві.

Зміст дисертації свідчить про досягнення автором мети дослідження та виконання поставлених завдань. Він відображає актуальність обраної проблематики, наукову новизну теоретичних гіпотез і положень, що висувуються, обґрунтованість пропозицій і рекомендацій.

Дисертаційна робота Шаповала Миколи Михайловича «Підготовче провадження в цивільному судочинстві України» є комплексною, завершеною, самостійною науковою працею, що містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, а саме: розробку нових теоретичних положень як концептуальних засад функціонування підготовчого провадження, обумовленої особливостями національного розвитку цивільного судочинства, метою та завданнями цього етапу судової діяльності, а також необхідністю вирішення основних проблем правозастосування.

Ознайомлення з дисертацією М. М. Шаповала свідчить про набуття ним теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей достатніх для правознавства, оволодіння сучасною методологією наукової діяльності, що сприяло проведенню наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Оформлення дисертації відповідає вимогам МОН України. Дисертація виконана українською мовою. Стиль викладення матеріалу – науковий. Порухень академічної доброчесності офіційним опонентом не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Аналізуючи представлені в дисертації теоретичні підходи до розуміння сутності підготовчого провадження в їхньому взаємозв'язку та діалектиці безперервного розвитку, варто звернутися до деяких аспектів наукової роботи, які за своїми характеристиками є дискусійними або спірними.

Дисертант розглядає етапи формування процедур підготовки цивільної справи до судового розгляду на ниві вітчизняного правознавства в контексті становлення і періодизації європейської правової традиції цивільного процесу. Це важливе дослідницьке завдання, особливо в умовах сучасної європейської інтеграції України. Вивчаючи правові пам'ятки, автор лише згадує про європейську правову традицію, не даючи її розгорнуту характеристику. З позиції сьогодення необхідно було б виділити ті часові межі, в яких розпочалося становлення української державності та законодавства в річищі європейського вектора розвитку. Це перше зауваження до дисертаційного дослідження М. М. Шаповала.

Другий дискусійний момент. Автор аргументує, що завдання підготовчого провадження як конкретні напрями діяльності варто аналізувати в аспекті оптимізації та підвищення ефективності судового розгляду спірних справ, а саме: виявлення всього належного складу учасників судового процесу, досягнення примирення між сторонами, здійснення судом і учасниками судового процесу своїх процесуальних обов'язків у сфері пізнання і доказування, загальної організації судового процесу.

При цьому М. М. Шаповал не дає визначення оптимізації та ефективності цивільного судочинства, без яких складно дійти висновку про те, яким чином напрями цивільної процесуальної діяльності, що виділяються, вплинуть на досягнення цих цілей.

Наступне зауваження, пов'язане з функціональними принципами цивільного судочинства. Дисертант доводить, що законодавець чітко не розмежовує диспозитивні й змагальні правомочності сторін, не виокремлює як самостійні повноваження суду, пов'язані з керівництвом процесом. Без правильного розуміння меж функціональних принципів цивільного судочинства не можливе вирішення проблеми ефективної концентрації доказового матеріалу. Загалом погоджуючись з представленою позицією, в її розвиток важливо почути думку автора про те, в яких межах допустимі активні повноваження суду, у тім числі щодо руху цивільної справи, а також у сфері доказування та пізнання обставин цивільних справ.

Ще одне зауваження обумовлено виділенням примирних процедур як самостійного напрямку підготовки справи до судового розгляду. Які елементи сфери альтернативного вирішення спору, на думку автора, можуть бути внесені до структури класичного цивільного процесу? Яка роль суду у цих процедурах? Які перспективи розвитку у цьому випадку медіації?

Ці зауваження можуть стати основою дискусійного обговорення підсумків авторського дослідження теоретичних і практичних проблем підготовчого провадження у цивільному процесі. Вони не впливають на позитивну оцінку наукової роботи М. М. Шаповала, а лише свідчать про науковий характер проведеного дослідження, його новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Шаповала Миколи Михайловича «Підготовче провадження в цивільному судочинстві України», подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 – Право за

спеціальністю 081 – Право, за змістом, обсягом, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням та оформленням відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» та Постанові Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 341 від 21.03.2022 року.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Інституту держави і права
Ім. В. М. Корецького НАН України

Г. П. Тимченко

Підпис: Тимченко Г.П.
ПОСВІДЧУЮ
Вчений секретар Інституту
держави і права
Ім. В. М. Корецького НАН України
09 лютого 2023